

УДК 314.113:618.177

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.8>

НЕВИДИМИЙ АСПЕКТ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ: ПОРУШЕННЯ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я В ЖІНОК

Ковтун Алла Юріївна,

кандидат психологічних наук,

доцентка кафедри загальної та практичної психології

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Здоров'я жінок репродуктивного віку є основою формування здоров'я нових поколінь населення. Зниження запобігання смертності, захворюваності жінок хворобами, що знижують репродуктивний потенціал, а також мотивація їх до ведення здорового способу життя – актуальні завдання у сфері зміцнення демографічного потенціалу країни. Метою даної роботи є аналіз основних показників, що характеризують здоров'я жінок репродуктивного віку в Україні, а також характеристика поведінкових чинників, які впливають на стан здоров'я цієї категорії населення. Нині для здоров'я жінок 15–49 років основну загрозу становлять новоутворення, в тому числі злоякісні пухлини, локалізовані в органах жіночої репродуктивної системи. Актуальною залишається і проблема жіночої безплідності.

Показано, що серед жінок репродуктивного віку також поширені серцево-судинні захворювання, остеохондроз, захворювання нирок, очей, щитовидної залози. Поширеність порушень здоров'я поступово зростає від молодших до старших вікових груп жінок. Серед поведінкових факторів, які негативно впливають на здоров'я жінок, слід відзначити зниження їх фізичної активності з віком та слабку прихильність дотримання режиму харчування у всіх вікових групах. Водночас правильна організація профілактичної роботи з жінками репродуктивного віку в медичних організаціях може сприяти значному покращенню показників їхнього здоров'я, оскільки ця категорія населення демонструє високу медичну активність.

Запропоновано розвивати тематичні програми комплексного обстеження здоров'я різних систем організму для жінок репродуктивного віку. Цю роботу можна проводити з урахуванням центрів здоров'я. Реалізація такого підходу дозволить, з одного боку, підвищити поінформованість людей про своє здоров'я, затребуваність профілактичних медичних заходів, з іншого – збільшити показники раннього виявлення небезпечних захворювань та частково вирішити проблеми демографічної кризи в країні.

Ключові слова: демографічна криза, репродуктивне здоров'я, репродуктивний вік, захворювання, репродуктивна система.

Kovtyn Alla. The invisible aspect of the demographic crisis: impaired reproductive health in women

The health of women of reproductive age is the basis of the formation of the health of new generations of the population. Reducing the prevention of mortality, the incidence of women with diseases that reduce reproductive potential, as well as motivating them to lead a healthy lifestyle are urgent tasks in the field of strengthening the country's demographic potential. The purpose of this work is to analyze the main indicators characterizing the health of women of reproductive age in Ukraine, as well as the characteristics of behavioral factors that affect the health of this population category. that currently the main threat to the health of women aged 15–49 is neoplasms, including malignant tumors localized in the organs of the female reproductive system. The problem of female infertility remains relevant. It is shown that cardiovascular diseases, osteochondrosis, diseases of the kidneys, eyes, and thyroid gland are also common among women of reproductive age.

The prevalence of health disorders gradually increases from younger to older age groups of women. Among the behavioral factors that have a negative impact on women's health, it should be noted a decrease in their physical activity with age and a weak adherence to the diet in all age groups. At the same time, the correct organization of preventive work with women of reproductive age in medical organizations can contribute to a significant improvement in their health indicators, since this category of the population demonstrates high medical activity. It is proposed to develop thematic programs of comprehensive health examination of various body

systems for women of reproductive age. This work can be carried out taking into account health centers.

The implementation of such an approach will allow, on the one hand, to increase people's awareness of their health, the demand for preventive medical measures, and on the other hand, to increase the rates of early detection of dangerous diseases and partially solve the problems of the demographic crisis in the country.

Key words: demographic crisis, reproductive health, reproductive age, disease, reproductive system.

Постановка проблеми. Здоров'я жінок репродуктивного віку розглядається зазвичай у контексті обговорення проблематики відтворення населення, репродуктивної поведінки, народжуваності та здоров'я новонароджених. Окремі показники, що характеризують здоров'я жінок репродуктивного віку, включаються в систему параметрів, що описують репродуктивне здоров'я населення. Широке обговорення отримала тематика взаємозв'язку здоров'я, репродуктивної поведінки, медичної активності жінок, якості медичної допомоги, що надається їм, зі здоров'ям дітей. Стан здоров'я матері прямо корелює з числом успішно завершених вагітностей: за відсутності у жінки хронічних захворювань вище ймовірність нормального перебігу вагітності та пологів, народження здорових дітей.

Соціально-економічні та політичні зміни, що відбувалися в Україні протягом останніх 30-ти років, торкнулися також демографічних процесів та відбилися на репродуктивній, сексуальній, міграційній поведінці людей, на сімейно-шлюбних відносинах. На початку 1990-х років Україна вступила в період тривалої депопуляції, однією з головних причин якої стала наднизька народжуваність. І сьогодні демографічне майбутнє нашої країни значною мірою залежить від рівня народжуваності. Водночас роботи, присвячені аналізу стану здоров'я жінок репродуктивного віку як однієї із соціально-демографічних груп населення, трапляються рідко. Цей аспект і визначив вибір мети цього дослідження.

Метою роботи є аналіз порушення репродуктивного здоров'я у жінок як демографічна криза.

Результати дослідження. У соціально-демографічній ситуації, що склалася, стан репродуктивного здоров'я є одним із найважливіших факторів, що забезпечують зростання населення країни та її демографічну стійкість у довгостроковій перспективі.

До основних демографічних показників належать: народжуваність; смертність; природний рух населення; одруження; статеві-вікова структура. Сучасна демографічна ситуація негативно позначиться на майбутніх поколіннях через падіння добробуту українців, знизиться народжуваність. Соціальні катаклізми в демографічній історії України були настільки «закономірними» та значними, що призвели до значного зменшення чисельності її населення, що негативно вплинуло на природний процес самовідтворення сім'ї та спричинило глибокі наслідки в економіці, інтелектуальному та соціальному розвитку України в цілому [3, с. 17].

Отже, серед причин демографічної кризи важливе місце посідають економічні проблеми, нестабільність, розчарування населення в політиці керівництва країни. А натеper навіть державні виплати молодим батькам не допомагають подолати демографічну кризу. Не можна забувати і про такий фактор, як міграція населення. Велика кількість українців, які працюють за кордоном, не тільки заробляють гроші, а й шукають можливість залишитися там жити назавжди. Якщо взяти до уваги всі чинники, які впливають на можливість стабільного демографічного зростання, можна сказати, що його досягнення є складним завданням.

На момент здобуття Україною незалежності в 1991 році чисельність населення становила 51,9 млн. осіб, і за цим показником вона входила в шістку найбільших країн Європи [2]. Однак за 30 років незалежності населення країни скоротилося на 10 млн осіб, а коефіцієнт народжуваності на одну жінку у 2020 році становив 1,22 [6]. Це один із найнижчих показників у світі. Нині Україна належить до демографічно проблемних країн світу. За даними Держстату станом на 1 грудня 2021 року чисельність населення України оцінювалася у 41,2 млн. осіб (без урахування тим-

часово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) [6].

Сьогодні до вищенаведених причин зниження темпів демографічного відтворення населення додалися пандемія Covid-19 та війна в Україні.

При цьому слід зазначити, що всі перераховані пункти є спільними для регіонів України:

- високий рівень вимушеної міграції населення в райони, підконтрольні Україні, та європейські країни;
- зниження економічного рівня забезпечення населення;
- постійний страх за життя і здоров'я близьких;
- зниження рівня постійного доступу до об'єктивної інформації;
- погіршення якості життя;
- погіршення якості середовища проживання (екологічного);
- порушення комфортного способу життя.

Репродуктивне здоров'я є станом повного фізичного, розумового та соціального благополуччя за відсутності захворювань репродуктивної системи на всіх етапах життя, включаючи відтворення та гармонію психосоціальних відносин у сім'ї. Поряд із репродуктивним здоров'ям індикаторами тих чи інших змін у демографічній ситуації є також репродуктивний потенціал населення, репродуктивний потенціал людини, репродуктивні втрати та репродуктивна поведінка.

Жіноче репродуктивне здоров'я залежить від багатьох факторів: спадковості, способу життя, професійних шкідливостей, захворювань інших органів та систем. В Україні має місце погіршення репродуктивного здоров'я жінок. Нині абсолютна кількість здорових жінок не перевищує 6% [3, с. 30].

Репродуктивна ситуація посилюється збільшенням частоти гінекологічних захворювань, у тому числі інфекцій, що передаються статевим шляхом (ІПСШ), стабільно високим рівнем абортів, безпліддям. Натеper зберігається високий рівень гінекологічної захворюваності – їх виявляють приблизно у 20% українських жінок та дівчат. Останні 5 років відмічено зростання захворюваності на ендометріоз (на 46%), запальні захворювання геніталій (на 30,5%), збільшилася кількість випадків розладів менструальної функції [7].

Захворюваність на інфекції, що передаються статевим шляхом, у жінок призводить до розвитку патології вагітності, збільшення частоти невиношування, передчасних пологів, зростання кількості недоношених та дітей з недостатньою вагою, дітей із вродженими вадами розвитку. У жінок з більш ніж одним викиднем в анамнезі інфекція, що передається статевим шляхом, виявляється у 4 рази частіше. Навіть інфекції, які в даний час розглядаються як майже безпечні (уреаплазма та мікоплазма), призводять до тяжких порушень у плода. Причиною цього є ураження плаценти мікроорганізмами, що призводить до її неправильного формування. Це спричиняє порушення харчування плода, ускладнений перебіг вагітності та можливий мимовільний аборт.

Неправильне «фрагментарне» прикріплення плаценти також веде до ускладненого перебігу пологів, зокрема підвищення ризику кровотечі, розвитку сепсису. Все вищеперелічене вимагає застосування високотехнологічних методів лікування жінок та виходжування новонароджених (кювезів, реанімаційних комплексів та ін.), що обходиться державі у 250–300 разів дорожче, ніж медичне забезпечення здорових породіль та дітей [1].

Число абортів в Україні дотепер залишається одним із найвищих у світі, незважаючи на щорічну тенденцію до зменшення, та у 8 разів перевищує цей показник у США [8]. Важливим фактором збереження або переривання вагітності є ступінь готовності чоловіка стати батьком та виховувати дитину.

Зараз кожна шоста жінка в Україні перериває вагітність, бо її партнер не готовий до батьківства, а кожна третя – бо не може дозволити собі виховання другої чи третьої дитини. Усунення лише цих двох вищезгаданих причин призведе до появи у світ більше дітей щорічно. Висока частота абортів, що зберігається, вказує на недостатню ефективність профілактичної роботи серед жінок та необхідність державного підходу до вирішення цієї проблеми.

Близько 60% захворювань дитячого та підліткового віку можуть становити загрозу фертильності [5]. До 80% дівчат-підлітків та 40% юнаків віком до 18 років мають серйозні відхилення в репродуктивному

здоров'ї. При цьому кожна третя дівчинка спостерігається у гінеколога у зв'язку із захворюваннями органів репродуктивної системи. Основні проблеми дівчаток-підлітків пов'язані з вадами розвитку статевих органів (4% серед усіх аномалій розвитку), затримкою статевого дозрівання, ендометріозом, дисменореєю (розлади менструацій у 35% дівчаток призводять до зниження репродуктивного потенціалу надалі), полікістозом яєчників, дефіцитом оваріального резерву, раннім сексуальним дебютом, запальними захворюваннями органів сечостатевої системи (понад 60%).

У зв'язку зі зниженням віку початку статевого життя відзначено збільшення кількості не тільки підліткових вагітностей та пологів, а й рівня материнської смертності, яка у дівчат 13–14-ти років у 4 рази перевищує рівень материнської смертності молодих дівчат віком 15–19 років.

Визначальну роль у покращенні репродуктивного здоров'я молоді має репродуктивна поведінка, яка нині вимагає пильної уваги. Ранній «сексуальний дебют» у віці від 14 до 16 років, незахищені сексуальні стосунки, наявність кількох статевих партнерів, небажана вагітність і наступні аборти – все це призводить до культу гедоністичних «одноразових» відносин, що відсувають сімейні цінності на другий план.

Для зміни існуючої ситуації необхідне зміцнення ролі сім'ї, збереження сімейних цінностей, виховання відповідального материнства та батьківства, підвищення престижу та значущості чоловіка в сім'ї, створення сприятливих матеріальних умов для народження та виховання дітей.

Подолання існуючої кризи сім'ї неможливо без спільних дій державних діячів та авторитетних представників традиційних релігійних конфесій. Зміцнення інституту сім'ї має бути одним з основних державних пріоритетів, і лише спільними зусиллями можливе відродження і зміцнення сімейних основ.

Аналіз результатів дослідження. Таким чином, проведений аналіз показує, що протягом останніх десятиліть в Україні складалася напружена демографічна ситуація, що становить загрозу соціальній стабільності та національній безпеці

країни, а також збереженню традиційного для нас укладу життя. Кризові тенденції в демографічному стані за останні 2 роки найбільш концентровано виявляються в таких показниках:

- природний приріст населення став негативним і неухильно продовжує зменшуватися, рівень загальної смертності населення є одним із найвищих серед країн Європи. За 2021 рік померло 714 263 громадян, народилося 271 984 дітей;

- середня очікувана тривалість життя зменшилась на 3,5 роки;

- основною причиною скорочення тривалості життя є високий рівень передчасної смертності чоловіків працездатного віку;

- чисельність дитячого населення стрімко скорочується.

Тому всі представники суспільства мають активно діяти в напрямі оптимізації демографічної ситуації, розробляти програми, щоб зміцнити в країні людський потенціал.

Висновки. Отже, починаючи з 1990-х років, Україна пережила демографічну кризу, яка включала: явища депопуляції, старіння населення, високу еміграцію до європейських країн, зменшення тривалості життя, яка погіршилася у 2022 р. внаслідок військових дій і нині може призвести до демографічної катастрофи.

Натомість є рекомендації щодо внесення змін до функціонування бізнесу, змін у законодавство про охорону здоров'я, щоб зробити це можливим.

Необхідний комплексний підхід до вирішення проблеми збереження та відновлення репродуктивного здоров'я населення. У зв'язку із цим важливе значення має оцінка репродуктивного здоров'я та моніторинг демографічної ситуації на рівні суб'єктів України, результати якого допоможуть визначитися із заходами стимуляції народжуваності, зміцнення інституту сім'ї, материнства та дитинства.

Таким чином, покращення демографічної ситуації в країні – це комплексна соціально-економічна та ціннісно-світоглядна проблема. Її рішення складається з об'єднання зусиль держави та громадянського суспільства, що призводить до підвищення соціального оптимізму населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрямки протидії / за ред. В.С. Стешенко. Київ : НАН України, Ін-т економіки, 2021. 560 с.
2. Таблиці народжуваності, смертності, середньої очікуваної тривалості життя 2021, 2022 / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_tabl_nas_2021.pdf
3. Курило І. О. Демографічне старіння у столиці України, його особливості та сучасні виклики. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3. С. 17–36.
4. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2. С. 37–57.
5. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, НАН України, 2020. 248 с.
6. Природний рух населення України за 2021 рік / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/zb_prn_2021.pdf
7. Генфонд і здоров'я: розвиток методології оцінки / О. І. Тимченко та ін. Київ : Мед-інформ, 2018. 184 с.
8. Bieth E., Hamdi SM, Mieusset R. Genetics of the congenital absence of the vas deferens. *Hum Genet*. 2021. № 140. P. 59–76. DOI: 10.1007/s00439-020-02122-w

REFERENCES:

1. Steshenko, V. S. (Eds.). (2021). *Demographic crisis in Ukraine. Research problems, origins, components, countermeasures*. K. : NAN Ukrayiny, In-t ekonomiky, 560 s. [in Ukrainian]
2. Derzhavna sluzhba statystky Ukraïny. Tablytsi narodzhuvanosti, smertnosti, seredn'oi ochikuvanoi tryvalosti zhyttya 2021, 2022. [Tables of birth rate, death rate, average life expectancy 2021. 2022]. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/08/zb_tabl_nas_2021.pdf. [in Ukrainian]
3. Kurylo, I. O. (2020). Demografichne starinnya u stolytsi Ukraïny, yoho osoblyvosti ta suchasni vyklyky. [Demographic aging in the capital of Ukraine, its features and modern challenges] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. 3. R. 17–36 [in Ukrainian]
4. Libanova, E. M., Poznyak, O. V., & Tsymbal, O. I. (2022). Masshtaby ta naslidky vymushenoï mihratsii naseleण्या Ukraïny vnaslidok zbroynoi ahresii Rosiy's'koï Federatsii [Scales and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*. No 2. S. 37–57. [in Ukrainian]
5. Libanova, E. M. (Eds.). (2020). *Molod' ta molodizhna polityka v Ukrayini: sotsial'no-demografichni aspekty* [Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects]. K. : Instytut demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy NAN Ukrayiny, (2020). 248 s. [in Ukrainian]
6. Pryrodnyy ruh naseleण्या Ukraïny za 2021 rik. Derzhavna sluzhba statystky Ukraïny. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/zb_prn_2021.pdf [in Ukrainian]
7. Tymchenko, O. I. (2018). Henofond i zdorov'ya: rozvytok metodolohiyi otsinky [Gene pool and health: development of assessment methodology]. K. : Medinform, 184 s. [in Ukrainian]
8. Bieth, E, Hamdi, S.M, & Mieusset, R.(2021) Genetics of the congenital absence of the vas deferens. *Hum Genet*. № 140, С. 59–76. DOI: 10.1007/s00439-020-02122-w [in English].